



FEUILLETON

TANDEN IN DE FOLKLORE *)

DOOR

A. SLOOTEN.

II.

De Heilige Apollonia.

In het jaar 248 herdacht Rome haar 1000-jarig bestaan en een golf van nationalisme ging over het volk, zich uitende in te keer gaan tegen alles wat on-Romeinsch was. De Christenen, aanhangers van de nieuwe maar on-Romeinsche leer hadden het dat jaar hard te verantwoorden. In Alexandrië was een dichter of ziener zooals hij zichzelf noemde, die het plebs aanvuurde tot het verdelgen van de Christenen. Op zijn instigatie werden de huizen der Christenen geplunderd indien de bewoners volhardden bij de nieuwe leer en de lieden zelf werden naar de gevangenis gesleept, gewoonlijk om er slechts uitgehaald te worden voor de laatste tocht naar de folterplaats. Onder hen was ook een welgestelde Christin, Apollonia, een maagd van middelbare leeftijd standvastig in deugd en in geloof. Ook zij werd in de gevangenis geworpen en herhaaldelijk gevraagd of zij wilde terugkeeren tot het geloof van de oude Romeinsche goden. Iedere keer dat zij weigerde van haar geloof afstand te doen werd haar met een stuk hout een tand uit den mond geslagen. Zij bleef ondanks de matelooze pijnen standvastig in haar geloof. Eindelijk was de laatste tand uitgeslagen, waarna zij door het plebs op de brandstapel werd gegooid, waar zij zonder een klacht te uiten het leven liet. Wanneer Apollonia gecanoniseerd is, heb ik niet kunnen vinden, maar reeds in de vroege Middeleeuwen was zij de Heilige, die bij kiespijn aangeroepen werd.

Tallos zijn de gebeden in verschillende landen, die in dichtvorm of in proza tot Apollonia gericht worden ter verkrijging van verlichting van kiespijn. Vooral in de bergstreken Beieren, Tirol, Zwitserland is zij een zeer populaire heilige, volgens prof. Brück omdat er in bergstreken meer aan kiespijn geleden

wordt dan in de meer vlakke landen, wat hij toeschrijft aan het drinken van het ijskoude smeltwater, wat scheurtjes in het glazuur zou doen ontstaan.

Prophylaxe en therapie t. o. van embryonale tanden.

Reeds lang voordat een kind ter wereld komt begint in sommige landen en natuurlijk vooral weer onder de boerenbevolking de zorg voor het tandstelsel van het nageslacht. — In Hessen denken de a.s. ouders reeds op hun trouwdag aan de tandjes van hun eersteling. Drie broodkruimpjes worden van het bruiloftsmaal terzijde gelegd en wel speciaal van het brood wat de bruid eet. En in de te betrekken nieuwe woning krijgen deze kruimpjes een goed plaatsje, want zij worden opgeborgen bij de juweelen, die de jonge vrouw bezit. Als bij de eersteling de tanden beginnen door te breken en het kind is daarbij lastig, dan worden de gedroogde broodkruimpjes voor den dag gehaald en het tandvleesch van de zuigeling wordt er zachtjes mee gewreven, de verwachting is dan, dat de verdere dentitie vlot zal verlopen.

In Mittenwalde in Brandenburg gelooft men, dat als een kind wat van de broodkruimels eet, die de moeder van haar bruiloftsmaal heeft gespaard, de melktanden er vlot en zonder pijn door zullen komen. Conditie is echter dat de bruid op het oogenblik van het bruiloftsmaal nog maagd moet zijn. Daar bij informatie door een folklorist bleek, dat veel zuigelingen ondanks de toediening van de broodkruimels toch tijdens de eerste dentitie nog vrij lastig waren is er bij dezen volkshistoricus twijfel opgekomen of wel 100% van de Mittenwaldsche bruidjes nog wel als maagd aan hun eigen bruiloftsdisch hebben aangezeten.

Ieder kind kost aan de moeder een tand, is een spreekwoord wat in de meeste Europeesche landen opgeld doet. In Amerika zegt men: Young teeth tease the old ones. In Mexico is men ervan overtuigd dat als een vrouw aan kiespijn lijdt tijdens haar zwangerschap, zij een zoon zal ter wereld brengen, — blijft de kiespijn uit, dan is het zeker een dochter.

Onder het volk wordt over de geheele aarde en zeker ook nog in ons land, de opvatting gehuldigd, dat een zwangere een kruidje-roer-mij-niet is, wat haar gebit betreft. — En geraden is het dan ook maar voor de vrouw om de tandpijn maar geduldig te verdragen, iedere therapeutische ingreep in dien tijd kan kwade gevolgen hebben. Als er getrokken moet worden, laat men haar wachten tot na de geboorte van haar kind. In Servië is men ervan overtuigd dat de vrucht zal sterven op den dag waarop de zwangere een tand wordt getrokken. In Rusland is het niet

zoo gevaarlijk maar aan te raden is het ook dáár niet, omdat men meent, dat bij het kind *die* tand nooit zal verschijnen, die bij de moeder tijdens de zwangerschap is getrokken.

In Engeland en ook in Spanje kent het volk een groote kracht toe aan het water waarmee de zuigeling wordt gedoopt. Zoo'n ouderwetsche, welgedane baker met een groot hart voor haar zuigeling zag men wel eens stiekum onder het dooprutueel het druppeltje water van het doopsel, dat er achterbleef op het snuitje van het kind met een vinger gauw over het mondje smeren om zoo het latere doorbreken van de tanden gemakkelijk te maken. Het doopwater in Cornwall was zoo'n geprefereerd medicijn bij alle mondkwalen dat het doopvont op slot moest worden gedaan, omdat de geloovige parochianen herhaaldelijk het vat geheel leeg stalen. Veel dingen moet ook een moeder in acht nemen om het gebit van haar kind niet te schaden. In Stendal dicht bij Berlijn mag een moeder na haar bevalling de deur niet uit komen tenzij om haar eerste kerkgang na haar bevalling te maken, op straffe van schade aan het gebitje van haar kind. Kan het nu toch niet anders en moet zij de deur uit gaan vóór haar eerste kerkgang, dan loopt zij vlug naar de kerkdeur waaraan zij driemaal klopt, dan rent zij weer vlug naar haar kind terug en strijkt met de vinger waarmee zij heeft geklopt over het tandvleesch van de zuigeling en blaast drie keer in het mondje. Er is ook een zeker verband tusschen dentitie en het kijken in een spiegel. *A n d r e e* vertelt, dat de Poolsche Joden hun kinderen, die aan hun eerste dentitie werken, in een spiegel laten kijken. Het tanden krijgen verloopt dan glad. Een Duitsch bijgeloof echter waarschuwt er sterk tegen om een kind jonger dan een jaar in den spiegel te laten kijken, het zou het tanden krijgen zeer bemoeilijken.

Vrijwel is er geen plaats op de wereld te vinden waar de in hun slaap gehandicapte ouders de kinderen tijdens het doorbreken van de eerste melktanden niet zoet hebben trachten te houden met een of ander soort bijtring. En waar de bijtring zoo veel eeuwen door stand heeft gehouden, zoowel in de binnenlanden van Afrika als aan de rand van de Gobi-woestijn, moet die den kinderen van alle volkeren wel buitengewoon welgevaldig zijn geweest. Naast de bijtring die meestal van been, ivoor of soms van edel metaal was, gaf men de kinderen wortels van *Iris*, *Kalmoes* of *Althea*.

Sommige gebruiken zijn heel merkwaardig. Zoo kan het zijn dat er bijv. onder een Maleische stam een gebruik heerscht, dat een stam die een paar uur verder woont in het geheel niet kent.

Maar in Europa en in Afrika en Mexico bijv. wordt datzelfde gebruik weer precies eender teruggevonden. Ik doel hierbij o.a. op het gebruik van het weggoaien van het eerste gewisselde tandje. Het tandje moet over het hoofdje van het kind heen weggegooid worden of in een muizegat gestopt worden onder het opzeggen van een of ander versje. Dit gebruik is oeroud en vindt men bijna over de heele aarde verspreid terwijl er hier en daar stammen zijn die het gebruik niet kennen.

Een diamant is niet zoo kostbaar als een tand, zegt Cervantes ergens in zijn Don Quichot. Deze waardeering van de tanden door Cervantes vindt weerklank in de litteratuur van alle landen, en overal waar maar een beetje beschaving begon baan te breken vinden we de bewijzen dat een gezond en als het kon een wit gebit een gewaardeerd bezit geacht wordt. De hygiëne van den mond die we reeds aantreffen bij vrij primitieve volken, houdt verband, niet met een algemeen hygiënisch inzicht bij dat volk, maar met het inzicht dat uit ondervinding ontstaan was, n.l. dat je met een tand die je schoon hield langer deed dan met een waar je niets aan deed.

De Hebreeuwsche volkeren stelden een gaaf gebit zeer op prijs. In het Oude Testament zijn gedeelten gewijd aan de schoonheid van het gebit. Een priester met een defecte rij fronttanden werd niet meer toegelaten tot den dienst in den tempel. Een scheidingsgrond was het voor een man wanneer zijn vrouw haar voortanden verloor.

Er wordt in het Oude Testament gewaarschuwd tegen spijzen of dranken die slecht voor de tanden zouden zijn. Zure spijzen maakten de tanden stomp, azijn bijv. maakte de tanden dof en wit. Te lang vasten maakte de tanden brokkelend en zwart. Rabbi Mejer is misschien wel de eerste propagandist geweest voor het Fletcheren. Hij zegt: „bijt goed met uw tanden, ge zult het tot in uw voeten terug vinden.” Hetgeen in de Talmoedische bloemrijke taal ongeveer dit beteekent: Kauw je eten lang en goed, dan zal het goed verteren ook, zoodat je lichaam er profijt van zal hebben tot in de uiterste hoeken. Ook wordt in de Talmoed reeds gewaarschuwd tegen tandsteen en er wordt aangeraden de afzetting tijdig van de tanden af te schrappen.

De Grieksche filosoof Theophrastes in de 4e eeuw v. Chr. beschrijft het als een deugd om zich dikwijls te laten scheren en om geregeld het gebit schoon te houden. De Romeinen leerden de Grieken om de tanden op een verfijnde manier te onderhouden, zij hadden reeds tandpoeders, zelfs geparfumeerde, van fijn-gemalen puimsteen, Arabische steen, fijngewreven bloedkoraal,

maar ook vanwege de magische kracht die er aan toegeschreven werd van gebrande en gemalen botjes van mollen en muizen.

In China wordt even als elders een goed gebit zeer op prijs gesteld, en de man die zich een vrouw wil aanschaffen, maar die door het volksgebruik die vrouw nog niet eerder heeft gezien, is natuurlijk ook wel eens bang dat hij een kat in den zak zal koopen. Hij stelt dan meestal aan zijn huwelijksmakelaar de eisch dat de voor hem te zoeken vrouw niet pokdalig mag zijn en een gaaf gebit moet hebben. Verder komt het er niet zoo erg op aan, er is dan aan de primitiefste eisch van schoonheid voldaan.

Er zijn volken, bekend om hun goed gebit en weer andere om hun bar slechte tanden. De Indianen van Zuid-Amerika hebben over het geheel een uitermate slecht tandstelsel. Hun voedsel bestaat vrijwel uitsluitend uit mais gemalen met een slechte steensoort als molensteen, waardoor er veel slijpsel in het meel zit, wat het glazuur te sterk doet afslijten, overigens zal de voeding met uitsluitend zetmeel er het hare wel toe doen om het cariesproces snel te doen verlopen.

In Tristan da Cunha, een klein eiland in de Atlantische Oceaan is caries onbekend. De Kozakken van de Don bezitten een goed gebit, maar zelfs onder de minst ontwikkelde bestaat daar de gewoonte om het gebit terdege te onderhouden. In Stiermarken schrijft de adat voor om de kinderen reeds vroeg zwart brood te eten te geven opdat zij later daardoor witte tanden zullen hebben. In de Dobroedsja meent men dat het slecht is voor het gebit om te eten tijdens een donderbui, de tanden zouden daardoor hol en zwart worden. De Oekrainers deden veel moeite om hun dentaal apparaat in orde te houden. Op het oogenblik, waarop zij de nieuwe maan voor het eerst aanschouwden moesten zij tot het welzijn van het gebit drie paternosters bidden en driemaal over de linkerschouder naar achter spuwen. Deze prophylactische maatregel moest iedere nieuwe maan herhaald worden. Andere Oekrainers, niet zoo vast in het geloof, namen in plaats van de paternosters wat van het slijk van onder hun rechterlaars waarmee zij de tanden wreven, alzoo dit gebruikten als een soort magisch tandpoeder. Populair zijn onder het volk de volgende bestanddeelen voor tandpoeder: houtskool van lindenhout, gedroogde en gemalen kalmoeswortel, gemalen sepia, sigarenasch, krijt, gemalen eierschalen, geroosterd en gemalen hertengewei, gemalen kwarts, aluin en keukenzout. Deze substanties werden door het volk meest met een lapje over de tanden gewreven, meer dan dat er een borstel bij werd gebruikt. In Oost-Europa werd ook groote therapeutische waarde toegekend aan het spoel-

len van den mond met eigen urine. Over smaak valt nu eenmaal niet te twisten.

Populaire therapie.

Men vroeg eens aan een filosofisch aangelegd man wat naar zijn meening het drukst beoefende beroep was en na eenig nadenken zei hij: er zijn meer beoefenaren van de tandheelkunde dan van welk ander vak dan ook. Hij werd natuurlijk uitgelachen, waarop hij aanbod om zijn uitspraak door bewijs te staven. Daarop wachtte hij tot den eerstkomenden kerkelijke feestdag. Hij bond een handdoek om zijn gezicht en ging op de trappen van de kathedraal zitten kreunen alsof hij erge kiespijn had. En zie, vrijwel ieder van de kerkgangers bleef een oogenblik staan om den stakker te troosten en om hem meteen een onfeilbaar recept tegen zijn pijn aan de hand te doen. Hij constateerde daarbij dat vrijwel iedereen verstand had van tandheelkunde, tenminste van kiespijn, en dat hij van ieder medelijdend voorbijganger weer een ander recept tegen zijn kwaal had gekregen dan van diens voorganger. Dit is natuurlijk maar een anecdote, maar het stelt toch wel in het licht, *hoeveel* middelen en magische voorschriften er onder het volk bekend zijn als bedoeld om tandpijnen te verlichten. — Inderdaad alles wat de natuur voortbrengt is folkloristisch bekeken uitgebuit voor tand-therapeutische doeleinden. Planten zijn natuurlijk zooals ook verder in de populaire geneeskunde het meest geliefd. Daarvan worden de wortels en bladeren, stengels, bloemen, vezels, sappen en harsen in hun natuurlijke staat gebruikt. Verder gedroogd en gepulveriseerd als infusie of als decoct in water, azijn of melk.

Ook draagt het dierenrijk bij tot verrijking van de volksparmacopee tegen kiespijn, organen en excrementen van de leeuw af tot aan de aardwurm; en van de adelaar tot de spaansche vlieg. Anorganische substanties zijn steeds bij het volk minder toegepast geworden omdat zij de bekoring van het magische misten. —

De remedies worden toegepast direct in de caviteit, wat bij blootliggende pulpa natuurlijk nogal eens succes heeft; of op de wang wat bij periodontitis als afleidingsmiddel kan werken. — Organen, soms ledematen van kleine dieren worden als amulet gedragen. Door suggestieve werking doen zij bij eenvoudigen van geest ook hun barmhartig werk. Hoe oud de bezweringsgebruiken, op magisch effect berekend, zijn, valt bijv. eenigszins hieruit af te leiden dat de Donderdag onder het volk van Noord-West Europa geldt als de dag, waarop je de mooiste kans maakt

om je tandpijn kwijt te raken. Dit stamt waarschijnlijk nog wel uit den tijd dat hier in de Germaansche streken de God *Donar* of *Thor* vereerd werd en de Donderdag aan de hoofd-god van de Noorsche mythologie gewijd is. De dag aan *Thor* gewijd maakte in het oog van onze voorvaderen alle tooverformules bijzonder werkzaam, omdat *Thor* ze met zijn geestelijke energie begunstigde. — De Christelijke godsdienst heeft aan deze ingeroeste volksgewoonten en ideeën niets kunnen veranderen maar heeft wel getracht aan deze gebruiken een Christelijk tintje te geven. Zoodoende beschouwt het volk nu Witte Donderdag speciaal als een dag waarop magische krachten het sterkst naar voren komen. — Men heeft ook hier in ons land bij de plattelands-bevolking nog verscheidene voorwerpen, die hun magische waarde ontleenen aan hun verband met Witte Donderdag. Zoo is o.a. een kippenei gelegd op dien dag een remedie tegen vele kwalen.

De kiespijndoeck op alle spotprenten het attriboot van den kiespijnlijder schijnt zijn oorsprong te hebben in een magisch gebruik. In Thüringen althans luidt het voorschrift om een kiespijndoeck te dragen, niet van een of andere gewassen of tenminste behoorlijk eruitziende stof, maar de doek moet er zoo smerig mogelijk uitzien, hoe erger hij stinkt van het vuil hoe beter de hulp die men ervan mag verwachten. Brandewijn in de mond houden tegen de pijn is een gretig toegepast middel in alle landen en inderdaad kan het middel best werken als je de brandewijn maar dikwijls ververscht en de afgewerkte medicijn maar telkens inslikt.

Tandheelkunde of liever het toepassen van extractie en zelfs van cauterisatie tegen tandpijn was bij tamelijk primitieve volken al bekend. De Egyptenaren waren cultureel al een stapje verder en bemoeiden zich al eenigszins met de prothese. Men moet zich daarbij niet voorstellen, dat er toen al een ziekenfonds-prothese gemaakt werd voor een paar rijksdaalders. De prothese bestond toen en nog vele eeuwen daarna daarin, dat een heele rijke Piet, die een fronttand verloren had, zijn medicijnmeester een arme kerel liet opsnorren, die de door hem begeerde fronttand nog ongeschonden bezat. Aan den armen slokker werd dan tegen overeengekomen vergoeding de fronttand uitgetrokken, deze werd afgeslepen tot de hiaat er door zoo goed mogelijk gevuld werd. Daarna werden er gaatjes in de tand geboord en door deze gaatjes werden gouddraadjes geregen, welke gouddraadjes als ligatuur dienst deden om de prothese-tand op zijn plaats te houden. In Etruskische graven zijn ook staaltjes van deze protheti-

sche kunst gevonden, die om hun zuiverheid van werken de hoogste bewondering afdwingen.

Leo Kanner geeft een lijst van planten die in de volksgeneeskunde tegen mond- en tandziekten zijn gebruikt. Die lijst is bar lang en ik zal er alleen een paar van de meest bekende uit halen, die ook wel in ons land onder het volk een zekere renommée als tandmedicijn hebben. En de eerste plaats:

Kamille, een volksmiddel geliefd over geheel Europa. Gedroogde kamille in een zakje genaaid wordt als amulet gedragen. In ons land wordt ze algemeen getrokken als thee en doet zoo dienst als spoelmiddel tegen alle kwalen die je in je mond maar oploopen kunt. In Duitschland is een aftreksel van de bloem in azijn een geliefd volksmiddel tegen tandvleesch-aandoeningen. In Bohemen druppelt men kamille-olie, die men krijgt bij droge distillatie van de bloemen, in het oog aan de kant waar men kiespijn heeft.

Nagel-bloesem. Kruidnagel-olie over de geheele wereld bekend als anti-kiespijn-middel. Pierre Fauchard gebruikte nagel-olie ook bij zijn pulpabehandelingen en was over de werking als pijnstillend middel bij pulpitis zeer tevreden.

Kaneel waarvan de kaneelolie, zéér populair in de volkskiespijn-apotheek. Een paar druppels ervan op een watje in de holte gebracht zal verlichting van pijn geven.

Filix Mas in aftreksel wordt gebruikt als mondspoeling tegen gingivitis. In Wales is het voorschrift voor kiespijnlijders om de eerste varenspruit die in het voorjaar boven den grond komt, U weet wel die elegante opgerolde olifantsslurfjes, met de tanden bij de grond af te bijten, deze magische handeling beschermt iemand het geheele jaar tegen pijn in het gebit.

Bilzenkruid. Dit giftige kruid is vanaf de vroegste tijden gebruikt. Het alcaloid, dat het bevat, hyosciamine, is verdoovend en zinsverwarrend. Scribonius Largus, te eeuw na Chr., raadt aan om tegen kiespijn de zaden van bilzenkruid op een zacht houtskoolvuurtje te roosteren en de dampen door de mond in te ademen. De wormen vallen dan uit de kiezen en de pijn is oogenblikkelijk over. J. A. Taylor zegt in zijn History of Dentistry, dat de zaden van het bilzenkruid bij roostering op een zacht houtskoolvuurtje uit de zaaddoosjes vallen en inderdaad machtig veel op korte wormpjes gelijken. Verder zijn de dampen uit het geroosterde kruid bedwelmend, zoodat de een poosje in de rook

gehangen patient niet zoo bar bij meer was, alles werkte dus mee om het voor de lijders zeer aannemelijk te maken dat inderdaad die wormen uit zijn wijd open mond waren gevallen. De suggestie, dat hij de verwekkers van zijn kwaal kwijt was, was absoluut afdoende om de ergste kiespijn te doen bedaren. Het heele gedoe is dus een zeer plausibele humbug.

Huislook. Bij de boeren in Gelderland en Overijssel, ook in Duitschland een middel gebruikt tegen bloedend tandvleesch.

Myrrhe. Tinctuur van deze harssoort in alcohol. Heele volkstammen ook in Nederland zweren bij de wondergeneeskraft van myrrhe en lepelblad.

Uien. Het uitgeperste sap van uien wordt in Beieren en Tirol wel gebruikt bij gingivitis en tongblaar. Uien gekookt in azijn worden als niet appetitelijke mondspoeling gebruikt. In de papyrus Ebers wordt aanbevolen schijfjes uien tegen zweren van het mondslijmvlies, misschien zijn daar aphthen mee bedoeld, misschien ook wel lues.

Spaansche peper. Ik weet niet of een van U allen dit middel wel eens tegen pulpitis heeft aangewend, maar in Servië tamponceert het volk een holte waarin onderin een blootliggende pulpa ligt met de pas geplukte, dus nog weeke zaden van de Spaansche peper. Van de zijde van de patient schijnt dan een aanval van razernij te volgen, van de hevige pijn natuurlijk, spoedig gevolgd door het luwen van de kiespijn, dus een actief middel.

Vlier. Bloemen van vlier als thee getrokken en in onmatige hoeveelheden verzwolgen als de kiespijn ontstaan is door kouvatten. Minstens de helft van de kiespijnen van het volk zijn ontstaan door het pakken van een kou.

Distel. De Grieken gebruikten een aftreksel van de wortel van de distel als mondspoeling bij tandpijn. In Hongarije snijden de boeren in de herfst de vruchtbeginsels van *carduus benedictus* af. In dit vruchtbeginsel zit dikwijls een parasiet — een wormpje. Dit wurmpje bezit magische anti-kiespijn macht. Die kracht gaat over in de vinger, die het beest dood drukt. Dus de boeren drukken achtereenvolgens met iedere vinger zoo'n beest dood, dan hebben zij een hand geladen met krachten tegen kiespijn. Als zij met een vinger een pijndoende tand aanraken, zal de pijn als met een tooverslag verdwijnen.

Tabak wordt gepruimd tegen kiespijn, wordt gerookt (ook alweer om de kiespijnworm te bedwelmen) en Roemeensche vrouwen nemen wanneer zij zwanger zijnde, kiespijn lijden, en niets aan de kies mogen laten doen, vanwege de adat, een beetje van het natte residu uit de houten pijp van de echtgenoot en smeren dit in de caviteit. Helpt het niet, dan is het toch lekker.

Hierbij wilde ik het laten. Maar ik spreek er mijn bevreemding over uit, dat we toch zoo dikwijls met de extractie-tang uitkomst moeten brengen bij elementen waarop de bezitters-plattelanders (want dat zijn de menschen waaronder de folklore nog lèèft) een heele serie folkloristische medicineeringen hebben toegepast.

Waarschijnlijk wint een pulpitis het wel in kracht van ál de magische middelen. En soms is een periodontitis wel eens te zeer gehecht aan het element waarmee zij samenleeft om vlug afscheid te nemen op aandrang van de huismiddeltjes, welk afscheid nemen een kiespijnlijder die uiteraard niet tot de geduldigste soort menschen behoort, *te lang* duurt.